

І. Б. Усенко

Кістяківський Богдан Олександрович

КІСТЯКІВСЬКИЙ Богдан Олександрович (псевд.: Українець, Хатченко; 04(16). 11. 1868, Київ – 29. 04. 1920, м. Єкатеринодар, нині Краснодар, РФ) – правознавець, філософ, соціолог, громадський діяч. Брат [Володимира](#) й [Ігоря Кістяківських](#), чоловік [М. Беренштам-Кістяківської](#), батько [Георгія](#) та [Олександра](#), дід [Віри Кістяківських](#). Доктор держ. права (1917), професор (1917), академік УАН (1919). Виключений з 2-ї Київ. гімназії за участь у нелегал. учнів. гуртку, згодом – з Черніг. гімназії за порушення дисципліни під час випускного іспиту. Атестат зрілості отримав у Олександрів. гімназії в м. Ревель (нині Таллінн). 1888–92 навч. на істор.-філол. ф-тах Університету св. Володимира у Києві та Харків. університету і юрид. факультеті Дерпт. університету (нині м. Тарту, Естонія). За участь в укр. русі його неодноразово виключали зі студентів. У червні 1892 заарешт., у жовтні 1893 засудж. до 2-х місяців ув'язнення і 1-го року заслання під нагляд поліції без права проживання у великих (університет.) містах. У грудні 1893 – січні 1894 – ув'язнений в Лук'янів. тюрмі (Київ). Після звільнення проживав під наглядом поліції у м. Лібава (нині м. Лієпая, Латвія). 1895 виїхав до Німеччини, поглиблював знання на філос. факультеті Берлін. університету під керівництвом Г. Зіммеля. Від 1897 відвідував лекції і семінари В. Віндельбанда, Т. Циглера і Г. Кнаппа в Страсбур. університеті (Франція), де 1898 захистив дис. «Gesellschaft und Einzelwesen. Eine methodologische Studie» («Суспільство і індивідуальність. Методологічне дослідження», Берлін, 1899) на здобуття ступ. д-ра філософії, який у Росії, однак, не прирівнювався навіть до ступ. магістра. Проживав у С.-Петербурзі, м. Вологда (Росія), Києві, Москві, але майже щороку кілька місяців перебував за кордоном (зокрема 1901–02 працював у семінарі Г. Єллінека в Гайдельбер. університеті у Німеччині). 1906 склав магістер. іспити у Моск. університеті й почав вести практичні заняття

з теорії права та держ. права у кількох навч. закладах, серед них – Моск. комерц. інститут і Вищі жін. курси. 1909 зарах. приват-доцент Моск. комерц. інституту та Моск. університету, але 1910 отримав від Міністерства освіти півторарічне відрядження за кордон, яке провів у Мюнхені. Від 1911 – приват-доцент Демидов. юрид. ліцею в м. Ярославль (Росія); від 1914 – доцент Моск. комерц. інституту. Завдяки числен. наук. працям здобув визнання як серед правознавців, так і серед філософів. 1917, оминаючи ступ. магістра, захистив у Харків. університеті дис. й отримав ступ. д-ра держ. права. Відтоді постійно жив у Києві. Викладав в Університеті св. Володимира та приват. Київ. юрид. інституті, а також у новоствор. Укр. нар. університеті: від 1918 – проф., від 1919 – декан юрид. ф-ту. Співпрацював із М. Василенком і В. Вернадським у справі реформування вищої освіти і наук. установ. Входив до складу Комісії ВУАН для виучування звичаєвого права, для виучування історії зх.-руського та укр. права, Правничо-термінол. комісії та ін. Водночас у червні 1918 гетьманом П. Скоропадським признач. Ген. суддею Адм. департаменту Ген. суду Української Держави, після реорганізації цієї установи в липні того ж року став сенатором Держ. сенату Української Держави. У складі делегації УАН з метою врятувати академію від закриття денікін. владою відряджений до Єкатеринодара, де важко захворів і помер. Як учений і громад. діяч сформувався під впливом В. Антоновича (його хрещений батько) та ідей М. Драгоманова, І. Франка, М. Павлика, брав безпосередню участь у створенні багатьох опозиц. владі демократ. організацій. Його політ. погляди впродовж життя зазнали поміт. еволюції і загалом охоплювали широкий спектр ідей від ортодоксал. марксист. до помірк. конституц.-демократ. (кадет.), а його переконання були рівнозначно опозиц. і самодержавству, і шовінізму, і рев. тоталітаризму. Співзасн. «Союза освобождения», учасник його закордон. з'їздів, співавтор підготовленого союзом проекту Конституції Росії (опубл. у Парижі рос. і франц. мовами). Тривалий час належав до найближчих соратників П. Струве, але у зв'язку з неприйняттям останнім ідей укр. відродження 1915–16 відійшов від нього. Діяльність і широкі зв'язки К. помітно сприяли налагодженню контактів між рос. і нім. громадськістю, поширенню за кордоном інформації про суспільно-політ. та наук. життя в Росії. Один із організаторів і ред. ж. «Освобождение», ред. ж. «Критическое обозрение» (1907–10), співроб. часописів «Русская мысль», «Свобода и культура», «Вопросы жизни» та ін., ред. фахових правн. вид. «Юридические записки» (1912–14), «Юридический вестник» (1913–17), один із провід. дописувачів ж. «Новые идеи в правоведении» (1914). Під його керівництвом видано політ. твори М. Драгоманова, окремі праці О. Кістяківського, переклади робіт Г. Єллінека та деяких ін. нім. правознавців. Кілька своїх праць присвятив історії демократ. руху та політ. думки, захистові самобутності укр. культури і мови. За філос. поглядами К. – прихильник неокантіанства в його т. зв. баден. варіанті, що ґрунтувався на теорії цінностей. Виступав опонентом позитивізму і марксизму, з одного боку, та соц.-реліг. філософії – з ін., відкидав натураліст. соціологію та релятивізм у соц. науках. Усвідомивши необхідність методол. плюралізму, взаємодоповнення та взаємозбагачення різних концептів і методів, став попередником інтеграл. філософії та інтеграл. юриспруденції.

Співзасн. соц.-правового напряму в рос. і укр. філософії поч. 20 ст. Філософські позиції К. найповніше відображені у зб. «Проблемы идеализма» (Москва, 1903) та у міжнар. філос. ж. «Логос». З повагою ставився до теорії К. Маркса, цінував її історизм і науковість, прагнення до причин. пояснення соц. явищ. Разом з тим був одним із найпопулярніших критиків марксизму за його нехтування телеол. аспектами життя, метафізичність, догматизм. Поділяв соціаліст. ідеали, але підкреслював, що заг. ліквідація приват. власності на засоби виробництва і, відповідно, капіталіст. відчуження особи можливі лише за умови примату в сусп. житті абсолют. цінності права загалом і громадян. прав. Виступав проти диктатури пролетаріату як небезпеч. утопії, реалізація якої не призведе до побудови справедливого суспільства; критикував ідею «самодержавства народу», підкреслюючи, що деспотизм народу часто навіть жахливіший за деспотизм однієї людини. Метою соціології вважав опрацювання понять «суспільство», «особа», «натовп», «соц. взаємодія», «справедливість», «державна», «право» тощо. Обстоював ненасильниць., еволюц. шлях перетворення суспільства, сусп. солідарності та пошуку компроміс. рішень, здійснюваних у межах законності. Концентров. виразом його суспільно-політ. переконань, своєрід. маніфестом обстоюваного ліберал. напряму стала ст. «В защиту права. Интеллигенция и правосознание» // «Вехи» (Москва, 1909). Розглядаючи право як заг. ідеал, критикував рос. інтелігенцію за нехтування проблемами правової теорії і практики, підкреслював, що соціалізм можливий лише як «юрид. соціалізм» або справжня правова держава, для перемоги якої потрібна тривала істор. робота, зокрема у справі розвитку масової нар. правосвідомості. Наукові праці К. у галузі правознавства присвяч. здебільшого проблемам методології правн. дослідж., сутності держ. влади, співвідношення конституц., правової і соціаліст. держави. Він обстоював синтетич. підхід до розуміння права, що поєднував методи догмат. юриспруденції з методами соціол. і психол. шкіл права, допускав одночасне існування 4-х різноаспект. визначень права: соціол., психол., держ.-організац. і нормативного. Розглядав право як етичну цінність, найвагоміший виразник культури суспільства; вважав, що правові норми ґрунтуються на етич. свідомості людини і завдяки діям людей, які усвідомлюють свій обов'язок, право перетворює соціально необхідне на обов'язкове; що цінності права відносні, але вони задають формал. властивості інтелектуал. і вольової діяльності людей. На його думку, гол. і найсуттєвіший зміст права складають ідеї справедливості та свободи; право не можна розглядати лише як політ. і адм. інструмент, воно є також осн. умовою внутр. свободи людини. Намагався синтезувати дві гол. на той час концепції влади – психол. та нормативно-правову. Втіленням правової ідеї вважав правову державу, що, з одного боку, обмежена правами особи, з ін. – забезпечує їхнє дотримання; вищим етапом державотворення – державу, яка гарантує соц. справедливість. Констатуючи малодослідженість юрид. природи соціаліст. держави, запропонував кілька принцип. положень, які мали її характеризувати. Підкреслював, що соціалізм не заперечує цивіл. (приват.) права; а також важливість права на гідне людини існування, яке у майбут. державі має бути забезпечене кожному не як соц. милосердя, а в

силу прав особи і громадянина. В останні роки життя готував до друку працю «Право та науки про право. Методологічний вступ до філософії права». Називав її гол. своєю книгою, оскільки вона повинна підбити підсумки наук. дискусій поч. 20 ст. і стати відповіддю на критику опонентів його поглядів, висловлених у поперед. публікаціях. Однак видано лише невеликий її фрагмент – єдиний рукопис, ймовірно, знищений пожежею в Ярослав. друкарні 1918 під час есерів. повстання.

Основні праці

Идея равенства с социологической точки зрения // Мир Божий. 1900. № 4(1); Категория необходимости и справедливости при исследовании социальных явлений // Жизнь. 1900. Т. 5–6; Государство правовое и социалистическое // Вопр. философии и психологии. 1905. № 85; Права человека и гражданина // Вопр. жизни. 1905. № 1; Русские оппозиционные партии и украинцы // Освобождение. 1905. № 77; Как осуществить единое народное представительство // Рус.мысль. 1907. № 3, 4, 6; М. П. Драгоманов. Его политические взгляды, литературная деятельность и жизнь // Драгоманов М. П. Полит. сочинения. Т. 1. Москва, 1908; Реальность объективного права // Логос. 1910. Кн. 2; Право как социальное явление // Вопр. права. 1911. Кн. 8, № 4; К вопросу о самостоятельной украинской культуре // Рус. мысль. 1911. № 5(32); Герцен и Украина // Укр. жизнь. 1912. № 4; Страницы прошлого. К истории конституционного движения в России. Москва, 1912; Проблемы и задачи социально-научного познания // Вопр. философии и психологии. 1912. Кн. 2(87); Сущность государственной власти // Юрид. зап. 1913. № 3; Политическое и юридическое значение манифеста 17 октября 1905 года // Юрид. вест. 1915. Кн. 3; Что такое национализм? // Нац. проблемы. 1915. № 1; Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. Москва, 1916; Методология и ее значение для социальных наук и юриспруденции // Юрид. вест. 1917. Кн. 18; Вибране. К., 1996.

Рекомендована література

1. Фатеев А. Н. Русский методолог теории права. Х., 1917;
2. Василенко М. П. Академік Богдан Олександрович Кістяківський. 16(29) квітня 1920 р. (некролог та оцінка діяльності) // Зап. соц.-екон. відділу УАН. Т. 1. К., 1923;
3. Голосенко И. А. Социология на неокантианской платформе: Б. А. Кистяковский и М. М. Хвостов // Рос. социология. С.-Петербург, 1993;
4. Сапов В. В. Главная книга академика Б. А. Кистяковского // Вест. РАН. 1994. Т. 64, № 3;
5. Депенчук Л. Богдан Кістяківський. К., 1995;
6. Максимов С. І. Б. Кістяківський – видатний український філософ права // Вісн. АПРНУ. 1997. № 1(8); Фінько А. Є. Державотворча теорія Богдана Кістяківського в контексті формування етичного реформсоціалізму // Мультиверсум: Філософ. альм. К., 1998;

7. Хейман С. Кістяківський: боротьба за національні та конституційні права в останні роки царату. К., 2000;
8. Усенко І. Б., Музика І. В. Академік Б. О. Кістяківський – правознавець, філософ та соціолог (до 140-річчя від дня народження) // Часопис Київ. університету права. 2008. № 1.

Бібліографічний опис:

Кістяківський Богдан Олександрович / І. Б. Усенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-7092>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).